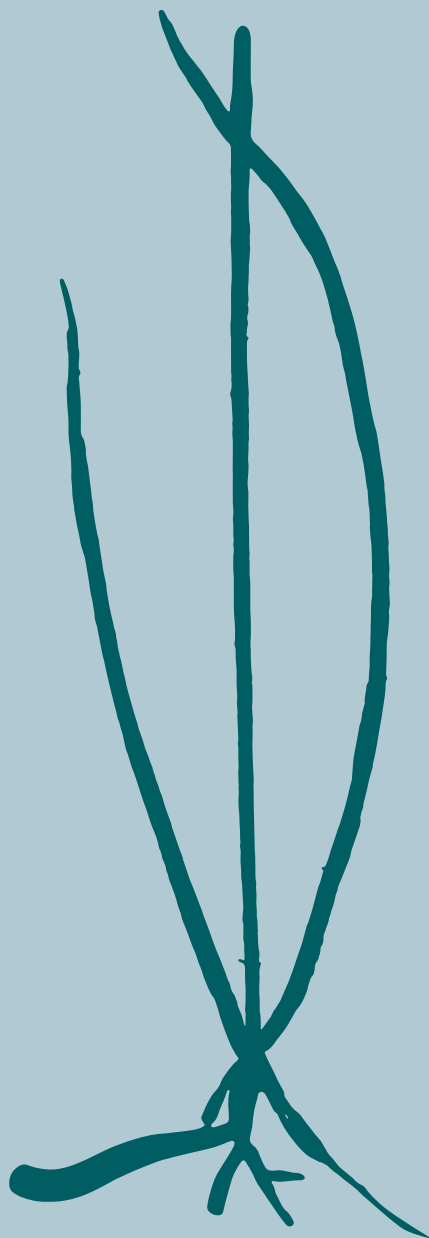

Filosofi som katalysator för demokratiska samtal

PÄR SEGERDAHL

Kan filosofin ha någon betydelse i offentligheten?
Pär Segerdahl skriver om att filosofin inte kan fungera
som en kunskapsauktoritet, utan att dess uppgift snarare
är att vara en katalysator för goda samtal.

Jag tror inte att jag är ensam om att uppleva vår tid som alltmer fragmenterad och demokratin som hotad av tendenser den själv måste ge utrymme åt. Det svåra i ett sådant läge är att den som vänder sig mot fragmenteringen själv lätt blir ett fragment, genom att opinionsbilda, övertyga andra och göra sig hörd som ett rättmätigt alternativ till fragmenteringen. Ett sådant tillvägagångssätt fungerar naturligtvis inte om problemet redan från början har att göra med det energiskt rättmätiga tonläget, som kanske sammanhänger med att vi

är rädda för varandra och för läget vi befinner oss i. Vi blåser upp oss och gör oss större och säkrare än vi egentligen är, vi andas aldrig ut och tillåter oss att vara precis så små och osäkra som vi faktiskt känner oss. Det är som om vi hade glömt att andas, glömt att andning har två faser, inandning och utandning, som förutsätter varandra.

Risken är väl att jag som filosof nu själv går i fällan och blåser upp filosofin som det rättmätiga alternativet till den fragmentering som vi idag kan uppleva ökar. Det är ju inte heller ovanligt att vi föreställer oss filosofin just så, som den högsta lagstiftaren av ”det rättmätiga”, det vill säga som den allra största uppblåsthet som det mänskliga intellektet är kapabelt till. Men jag vill bara visa att filosofin i praktiken har två sidor, att den både andas in och andas ut, och att den därför påminner oss om vikten av att inte bara inhålla för att göra ett större intryck, utan också andas ut och bli mindre. Det kan vara lärorikt att se några sådana exempel, när vi alltmest tycks leva med andan i halsgropen.

Jag vill alltså föreslå att filosofin har en tvetydig ställning i kunskapssamhället, som kan liknas vid andningens två sidor, en tvetydighet som skulle kunna stödja demokratiska samtal där sanning och öppenhet förenas. Denna tvetydighet kan komma som en överraskning, för den stämmer inte med vår bild av filosofin som ett slags tribunal där frågor om det rätta och det sanna avgörs på ett definitivt sätt. Men tvetydigheten är faktiskt inte så svår att få syn på.

Å ena sidan drivs filosofer av stark sanningsträvan. De ställer oftare frågor än de ger svar, och de ger inga svar förrän de anser sig ha rätt ut frågorna grundligt och kan fastställa sanningen, för att tala en smula högre. Å andra sidan kan filosofer inte kommunicera sina slutsatser till samhället med samma auktoritet som empiriska forskare kan kommunicera sina resultat. Filosofiska tankegångar, hur stringenta de än kan tyckas vara, fungerar inte som vetenskaplig evidens. Det vore närmast komiskt om en filosof sa, ”en mycket klar tankegång som jag nyli-

gen genomfört visar att ...”, och förväntade sig att människor ska ta till sig slutsatsen, såsom vi förväntar oss att människor tar till sig resultat från empiriska studier.

Trots sin starka strävan att finna sanningen kan filosofer alltså sällan ”informera” om sanningarna som de anser sig ha funnit, utan måste lägga band på sig själva och framställa dessa sanningar som förslag, och sedan vädja till samtalspartnern att själv bedöma förslaget. Det vill säga, tänka själv. Viljan att kommunicera sina filosofiska slutsatser till andra mynnar alltså ut i samtal på mer eller mindre lika villkor, där mer eller mindre klara tankegångar utvecklas tillsammans under samtalsgången. Filosofins tvetydiga status i kunskapssamhället kan på så vis fungera som en katalysator för samtal där strävan att tänka rätt, och viljan att tänka fritt, ömsesidigt stödjer varandra. Jag ska ge tre exempel på detta.

Filosofins tvetydiga ställning i kunskapssamhället är kanske extra tydlig i den medicinska etiken, eftersom filosofin där befinner sig i dialog med patienter, sjukvårdspersonal och medicinska forskare. I medicinsk etik förekommer ibland så kallade etikronder, där en etiker besöker sjukhuset och diskuterar patientfall med personalen utifrån etiska perspektiv. Etikerns eller filosofens roll i dessa samtal är inte att dra de korrekta etiska slutsatserna och sedan informera personalen om det moraliskt rätta. Snarare stödjer filosofen, genom sin sanningsträvan och sina frågor, personalens egna etiska resonemang. Visst kan en och annan av filosofens egna slutsatser yttras i samtalet, men som förslag och som en vädjan till personalen att själv pröva om det kan vara så. Ofta är det viktigaste att identifiera de avgörande frågorna. Betrakta etikronder som ett tydligt exempel på hur filosofins tvetydiga ställning kan fungera som en katalysator för goda samtal.

Ett annat område där filosofins tvetydiga ställning i kunskapssamhället är tydlig är inom forskningskommunikation av etikforskning, som den vi gör vid Centrum för forsknings- och bioetik i Uppsala. Visst genomför etiker empiriska studier av olika slag

(enkäter, intervjuer och experiment). De kan då naturligtvis förvänta sig att människor (allmänheten eller relevanta grupper) tar till sig resultaten. Men dessa empiriska studier görs vanligen för att belysa någon etisk svårighet och erbjuda goda grunder för etiska, normativa slutsatser. Exempelvis om hur vi bör göra prioriteringar i vården eller reglera användningen av artificiell intelligens. Återigen kan dessa slutsatser sällan kommuniceras som forskningsresultat, så även kommunikationen måste lägga band på sig själv och framställa slutsatserna som relevanta förslag att tänka och samtala vidare kring. Kommunikationen blir alltså inte bara informerande och förklarande, utan även eftertänksam. Den vädjar till mottagaren att tänka själv. Betrakta eftertänksam forskningskommunikation, som väcker öppna frågor vid sidan av att sprida och förklara vetenskapliga rön, som ett andra exempel på hur en filosofisk anda kan fungera som katalysator för goda samtal.

Eftersom politiska slutsatser baserade på vetenskapliga rön tycks ha en liknande tvetydig status som etiska och filosofiska slutsatser, skulle filosofin kunna stödja även kloka demokratiska samtal om hur forskning bör omsättas i samhället. Inte minst gäller detta om kontroversiella frågor som ofta polariserar och eggjar debattdeltagare att göra starka anspråk på att äga den bästa evidensen och de stringentaste tankegångarna, som de menar belägger just deras positioner. Men en sådan kunskapsauktoritet om hur vi bör leva och utforma samhället finns knappast, även om vi strävar efter sanningen. Så snart vi samtalar med varandra om sådana frågor kan vi bara framställa förslag och vädja till samtalspartnern att själv bedöma saken, liksom vi själva lyssnar till samtalspartnerns invändningar, frågor och förslag. Betrakta filosofiskt öppna diskussioner om politiska frågor som ett tredje exempel på hur filosofins anda kan vara en katalysator för ett bättre debattklimat.

Stark sanningssträvan fordrar stor öppenhet och lyhördhet. När vi filosoferar är dessa aspekter i bästa fall förenade. Därigenom

kan filosofi stödja demokratiska samtal där människor faktiskt pratar med varandra och söker sanningen tillsammans. Inte bara gör sina röster hörda. Men för att sådana samtal ska vara möjliga, måste vi även andas ut. Och under utandningen blir vi naturligen mindre och slutligen även tysta för en stund. I den stunden är vi lyssnande och öppna. Kan det vara så enkelt att vi glömt bort utandning, litenhet och tystnad som naturliga förutsättningar för goda samtal? Vi vågar inte vara små och tysta, för då gör motparten genast sin röst hörd. Alltså tar vi ett djupt andetag och fokuserar på att göra oss själva hörda, och fragmenteringen förstärks som ett tillstånd där ingen lyssnar, inte ens på sig själv.

När vi klart och tydligt överblickar detta hopplösa tillstånd kan vi inte göra mycket annat än andas ut och förstummas. Det är en bra början, det lär även vara filosofins början.

